

Pozsony Ferenc

Gunda Béla a kolozsvári tudományegyetemen 1943–1948

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen első ízben Herrmann Antal tartott rendszeres néprajzi előadásokat 1898–1919 között. *A néprajztudomány általános kérdései, Bevezetés az etnográfiaiba, Néprajzi múzeumi gyakorlatok, A hagyomány szociológiai jelentősége, Erdély néprajza* című kurzusai jelentős mértékben hozzájárultak az első szakképzett néprajzos nemzedék kiképzéséhez (Pozsony 1999). A magántanárként működő egyetemi oktató két évtized alatt Kolozsvárt olyan tudósokat nevelt, mint Györffy István, Szendrey Zsigmond és Viski Károly, majd Budapesten Istvánffy Gyula és Vuia Romulus, Szegeden pedig Bálint Sándor volt tanítványa, akik később mind meghatározó szerepet játszottak a hazai tudományos, oktatói és múzeumi életben (Kósa 1989: 134–135). Mivel az első világháborút lezáró békeszerződések eredményeképpen a nyugati nagyhatalmak Erdélyt a román királyságnak ítélték, a kolozsvári tudományegyetem Magyarországra, Szegedre költözött, s az ígéretes magyar tudós- és elitképzés hirtelen félbeszakadt a kincses városban.

A második bécsi döntés eredményeképpen Észak-Erdélyt újból Magyarországhoz csatolták, s így 1940 őszén a Ferenc József Tudományegyetem visszatérhetett Kolozsvárra, annak keretében önálló néprajz tanszéket is alapítottak.¹ A néprajzi tanszék vezetését az 1940–1941-es tanév mindkét félévében, majd az 1941–1942-es tanév első szemeszterében a Tordán született Viski Károly látta el, mellette pedig K. Kovács László intézeti tanárként, Haáz Ferenc pedig tanársegédként oktatott (Vinczi 1942c: 53, 85).

Mivel Viski Budapestre távozott, az 1941–1942-es egyetemi év II. félévében, valamint az 1942–1943-as tanév I. szemeszterében a tanszéket

¹ Lásd *Ellenzék* LXI. 245. (1940. október 24.)

helyettes egyetemi és intézeti tanárként K. Kovács László irányította, aki ugyanakkor a Kolozsvárt alapított Erdélyi Tudományos Intézet kutatója is volt. A magyarság néprajzáról, a magyarság szellemi néprajzáról és az etnikai csoportok népművészetéről tartott előadásait (Vinczi 1942a: 29, 1942b: 28) számos gyakorlati jellegű foglalkozással egészítette ki: például 1941–1943 között diákjait az Erdélyben élő magyarok, szászok és románok háziiparának kutatására ösztönözte (Vinczi 1942a: 60). A kolozsvári Bástya utcában működő intézet tevékenységébe Roska Márton 1941–1942 között megbízott intézeti igazgatóként, majd ifjabb Kós Károly 1941-től gyakornokként, 1944-től pedig tanársegédként kapcsolódott be. Faragó József adatai szerint a néprajzi oktatás szünetelt Kolozsvárt az 1942–1943-as tanév II. és az 1943–1944-es tanév I. félévében (Faragó 2001: 42).

A Ferenc József Tudományegyetem vezetősége a Néprajzi Intézet üresen álló igazgatói székébe előbb 1942-ben szándékozott kinevezni vezetőt. A meghívásos pályázatot elbíráló bizottság számára Zolnai Béla hat lehetséges magán- és címzetes tanár (Marót Károly, Bartha Károly, Bálint Sándor, Gunda Béla, Karsai Géza, Cs. Sebestyén Károly és Ortutay Gyula) addigi szakmai tevékenységét értékelte, véleményét az akkor készített jegyzőkönyv a következőképpen összegezte: „Terjedelemben és értékben magasan kiemelkedik Ortutay Gyula munkássága. Nagyobb munkássága mellette csak Bálint Sándornak van, Gunda Béla munkássága szűkkörű és apró részletmunkákban merül ki; inkább múzeumi tudós foglalkozásra való, mint katedrára; a nem magántanárok között Gundánál sokkal nagyobb munkássággal bírók vannak. Ortutay meghívását az emberek és munkák ismeretében, lelkiismeretem és meggyőződésem független parancsa alapján ajánlom a tekintetes Bizottság figyelmébe és bölcs belátásába” (Keszeg 2012: 23).

A bizottság végül is elfogadta Zolnai javaslatát, aki Ortutayban olyan tudóst és oktatót látott, aki európai rangú szellemi műhellyé tudta volna átalakítani a kolozsvári tanszéket. A bizottság javaslatát és döntését azonban élénk kari vita követte 1942. április 16-án, melynek keretében Szabó T. Attila határozottan elutasította Ortutay Gyula meghívását, mivel a nyelvtudós inkább egy tárgyi néprajzost látott volna szívesebben az erdélyi néprajzi intézet élén. A kari vita végén lebonyolított szavazás során 9 oktató támogatta, 7 tanár elutasította Ortutay meghívását, 4 pedig nem véleményezte, tehát tartózkodott. Mivel a kar döntését többen megkérdőjelezték és külön véleményeket is megfogalmaztak, az egyetem vezetősége

végül is elnapolta a tanszékvezető kijelölését, s meghosszabbította K. Kovács László helyettesítói megbízatását (Keszeg 2012: 29).

A kolozsvári tanszékvezetői tisztség betöltésére csak egy év múlva, 1943-ban írtak ki újabb pályázatot. Akkor már heten neveztek be a versenybe: Gunda Béla, Szendrey Ákos, Bálint Sándor, Bartha Károly, Lükő Gábor, K. Kovács László és Tálasi István. Az intézetvezetői tisztség betöltésével foglalkozó bizottság számára ezúttal Hantos Gyula készített értékelőt, jelentést a versenyvizsgára benevezettek tudományos és oktatói eredményeiről. A bizottság írott jelentése kihangsúlyozta, hogy Gunda Béla messze kiemelkedik a pályázók közül, Györffy István és Teleki Pál tanítványa, kitűnő megfigyelő és ábrázoló, jól ismeri a hazai viszonyokat, a magyar és az idegen nyelvű szakirodalom eredményeit, az európai tudományosság színvonalát képviseli, szintetikus látásmód és analitikus munkastílus jellemzi, jó személyes külföldi szakmai kapcsolatokkal rendelkezik, jó terepmunkás, a hazai eredményeket pedig az általános etnológia eredményeinek kontextusában elemzi. Prinz Gyula, külső szakértőként írott véleményében Gunda Béla erényeit a következőképpen foglalta össze: „Benne láttam az új nemzedék legerősebb tudós egyéniségét. Ez igazi kutató ember” (Keszeg 2010: 218). A bizottság szavazatai alapján Gunda Bélát jelölték az első helyre, Bartha Károlyt és Szendrey Ákost a másodikra, Tálasi Istvánt és K. Kovács Lászlót pedig a harmadikra. Az 1943–1944-es egyetemi év elején a néprajzi intézetet már Gunda Béla vezette nyilvános rendes tanárként (Keszeg 2010: 219).

A hét pályázó közül kiválasztott 32 éves Gunda Bélát végül is Horthy Miklós kormányzó nevezte ki nyilvános rendkívüli egyetemi tanárnak. Közvetlenül megérkezése után tisztelete jeléül meglátogatta Kolozsvár polgármesterét, Kolozs vármegye fő- és alispánját, Erdély református és görög katolikus püspökét (Lukács 2011: 60).

A kolozsvári néprajzi tanszék keretében Gunda Béla az 1943–1944-es tanév II. szemeszterében 5 előadást és 1 gyakorlatot hirdetett meg: *Általános etnológia, Családformák és társadalmi rendszerek a természeti népeknél, A magyarság néprajza, Mondák és mítoszok a világ teremtéséről, Egy erdélyi falu néprajzi tanulmányozásának módszere, Néprajzi gyakorlatok* (Faragó 2010: 42–43).

Az 1944–1945-ös tanév első félévében már a következő tantárgyakat oktatta: *Általános etnológia (A természeti népek vallása), A magyarság néprajza, Székely balladák és regösénekek, Néprajzi gyakorlatok.*

A második szemeszterben a magyar népmeséről, a néprajz tárgykeréről és módszereiről, valamint a néprajz újabb irodalmáról tartott előadásokat (Vinczi 1944: 30, Faragó 2001: 43) Nem volt könnyű dolga Gunda Bélának sem ebben a tanévben, mivel a városon 1944 októberében átvonult a front, s Kolozsvárt újra román hatalom és adminisztráció rendezkedett be. Mivel a magyar egyetem nem hagyta el a várost, az egészen 1945. május 28-ig Kolozsvári Magyar Tudományegyetem néven működött, majd 1945 őszén már Bolyai Tudományegyetem néven folytatta tevékenységét (Faragó 2001: 43). Mivel a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Kolozsvárt oktató magyar állampolgárokat külszolgálaton tartózkodó tanároknak minősítette, azok kezdetben Budapestről és Bukarestből is kapták fizetésüket (Lukács 2011: 60).

A Bolyai Tudományegyetem értesítői szerint Gunda Béla az 1945–1946-os tanévben csak a *Bevezetés a néprajzba, A néprajz újabb irodalma* című kurzusát hirdette meg. A következő, 1946–1947-es egyetemi év során már a *Bevezetés a magyar néprajzba, A társadalmi formák néprajza, Észak- és Dél-Amerika néprajza* című előadásait tartotta, ugyanakkor szemináriumi gyakorlatot is vezetett. Az 1947–1948-as év során az egyetemisták a *Néprajz elmélete és módszere, Ázsia néprajza, Az oroszok néprajza és az orosz néprajzi törekvések, A néprajzi gyűjtemények szervezése és jelentősége* című kurzusait hallgathatták, ugyanakkor néprajzi gyakorlatot is szervezett számukra (Faragó 2001: 43).

Faragó József, akkori tanítványa így emlékezett mesterének oktatói tevékenységére: „A professzor kurzusai rendkívül népszerűek voltak, s ezt vonzó, érdekes tartalmuknak és figyelmet ébren tartó, magával ragadó előadásmódjuknak egyaránt köszönhatték. Nemcsak néprajz szakosok hallgatták – köztük néhány román diák is. A protestáns teológusok [...] jövendő falusi életpályájukra készülve, előadásainak gyakori és nagyszámú látogatói voltak. A hatékony oktatás igényeit szolgálva, némelyik kurzusát a tanrendben különös tekintettel a jogász és közgazdász, máskor a földrajz szakos hallgatók figyelmébe ajánlotta” (Faragó 2001: 43).

Gunda Béla kolozsvári éve alatt rendszeres, európai rangú szakmai képzést valósított meg. Mivel kiváló és szerteágazó külföldi szakmai kapcsolatokkal rendelkezett, hatékonyan közvetítette Erdély felé a korabeli európai néprajztudomány legjobb és legújabb eredményeit, ezáltal pedig újabb témákat és módszereket (pl. funkcionalizmus, eszközmonográfia) honosított meg az akkor fiatal erdélyi kutatók körében.

Oktatói munkája nem korlátozódott csak az egyetem előadótermeire, mivel elsősorban Kolozsvár környékére, számos vonattal vagy gyalog megközelíthető településre szervezett szakmai kirándulást. Diákjaival és tanártársaival rendre megfordultak Györgyfalván, Torockón, Aranyosszéken, az Erdélyi Érchegységben, Retyezátban, a Gyulai és a Radnai havasokban, Gyimesekben, Szilágyságban és a Székelyföldön, miközben élénk szakmai megbeszéléseket, vitákat folytattak, voltaképp szervesen összekapcsolták elméleti ismereteiket a gyakorlattal. Egyetemi tanártársai közül útjain elkísérte Szabó T. Attila, Tulogdy János, Nagy Zoltán, diákjai közül pedig Antal Árpád, Palkó Attila, Kovách Géza, Hunyadi Ödön, Zsigmond József, Técsi Zoltán és még sokan mások. Ennek is köszönhető, hogy tanítványainak jelentős része megkedvelte és később is előnyben részesítette a terepmunkát (Faragó 2001: 44–45). Kolozsvári éve alatt kiváló szakmai, tanári és baráti kapcsolatot tartott fenn Tulogdy János földrajzprofesszorral, Szabó T. Attila nyelvtörténésszel, László Gyula régésszel (Lukács 2011: 60).

A Néprajzi Intézet vezetőjeként kezdeményezte egy önálló néprajzi, szakmai periodika megjelentetését. Ennek célját a következőképpen fogalmazta meg: „Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara néprajzi tanszékének kiadványa. A kiadványsorozatban Erdély néprajzával, Erdély népi műveltségét érintő kelet-európai néprajzi kérdésekkel és a néprajz módszerével foglalkozó tanulmányok jelennek meg” (Faragó 2001: 45). A periodikának 1943–1947 között összesen kilenc füzetét sikerült megjelentetnie Kolozsvárt, melynek címlapját Haáz Ferenc és dr. Kós Károly tervezte (Benedek–Vargyas 1943, Gunda 1943, Faragó 1943, Gunda 1945, Vincze 1945, Gunda 1946, Faragó 1946, 1947, Gunda 1947). Gunda Béla voltaképp ebben a sorozatban szándékozott rendre megjelentetni a vezetésével doktrált fiatal tudósok (pl. Kós Károly, Faragó József) disszertációit.

Gunda Béla egyik nagy érdemének tekintjük azt, hogy pár év alatt Kolozsvárt olyan újabb, szakképzett kutató nemzedéket nevelt, mely közel fél évszázadon át jelentős tudományos feladatokat, kérdéseket oldott meg, újabb és újabb kutatási programokat tudott megvalósítani. Erdélyi tanítványai közül dr. Kós Károly, Faragó József, Nagy Olga a romániai magyar néprajzkutatás kiemelkedő, azt alapjaiban meghatározó kutatói voltak a második világháborút követő évtizedekben. Kihangsúlyozzuk, hogy Gunda Béla még a legnehezebb években is, folyamatosan ellátta szakmai taná-

csokkal és szakirodalommal az Erdélyben élő és munkálkodó dr. Kós Károlyt, Szabó T. Attilát, Vámszer Gézát, Tulogdy Jánost, Faragó Józsefet, Nagy Jenőt, Molnár Istvánt. Ugyanakkor bensőséges baráti és szakmai kapcsolatot tartott fenn Tancred Bănăţeanu-val (Faragó 2001: 46).

Megjegyezzük, hogy az 1947–48-as egyetemi tanévben Stockholmban, Sigurd Erixon Néprajzi Intézetében dolgozott, ahol rendszeres egyetemi előadásokat is tartott (Lukács 2011: 44). Az új kommunista hatalom már 1948-ban, tehát közvetlenül a második világháborút lezáró békeszerződések megkötése után, nehéz választás elé állította a Bolyai Tudományegyetemen oktató, nem erdélyi származású tanárokat. Akik maradtak, azoknak fel kellett venniük a román állampolgárságot és le kellett mondaniuk a magyarról. Gunda Béla 1948 áprilisában éppen terepen tartózkodott a Nagyhagymás és a Feketehagymás környékén élő gyimesi csángóknál, amikor értesítették, hogy munkaszerveződését a bukaresti oktatási minisztérium felbontotta (Lukács 2011: 60).

Távozásának körülményeiről Gunda Béla később így vallott: „1948 nyaráig működhettem a Bolyai Egyetemen, amikor a román illetékes hatóságok szerződésemet váratlanul felbontották. [...] 1948 augusztusának utolsó napjaiban hagytam el több kollégámmal a Bolyai Egyetemet. A biharkeresztesi állomásnál a vasúti kocsik szomorúan csikorogva gördültek át a határon” (Faragó 2001: 46). A második világháborút kísérő határváltoztatások azért is érzékenyen érintették, mivel Temesfüvest, szülőfaluját szintén Romániához csatolták, ugyanakkor itt maradtak erdélyi feleségének, Sándor Évának a rokonai is (Lukács 2011: 60).

Gunda Béla 1948-ban végleg visszaköltözött Magyarországra, ahol 1949-ben Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen alapított néprajzi tanszéket. A Kolozsvárt elkezdett oktatói és tudományos munkáját ott gyökeresen más etnikai, társadalmi és politikai kontextusban folytatta. Kihangsúlyozzuk, hogy tanítványait, munkatársait ott is folyamatosan terepkutatásokra, külföldi tanulmányutakra, alapos filológiai felkészülésre biztatta. A keze alól kikerült kutatók egészen napjainkig a magyar néprajztudomány élvonalához tartoznak.

Gunda Béla az Erdélyben elkezdett kutatásait csak rövidebb kiszállásokkal tudta még pár alkalommal kiegészíteni. Elsősorban bukaresti román kapcsolatainak köszönhetően eljutott még a moldvai csángó falvakba is. Ismerte és a magyar néprajztudomány felé közvetítette a nemzedékéhez tartozó román tudósok legjobb eredményeit. Erdélyi évei jelentős

mértékben elősegítették azt is, hogy jól megismerte a Kárpáti régióban élő román közösségek hagyományos kultúráját. Az Erdélyben meg a Moldvában szervezett kutatóútjainak eredményei és tapasztalatai rendre beépültek később megjelenő tanulmányaiba és köteteibe. Egész életében fontosnak tartotta a különböző ajkú és kultúrájú népek, tudósok közötti párbeszéd előremozdítását, eredményeiért a debreceni néprajzkutatót 1978-ban Herder-díjjal tüntették ki.

A román kommunista hatalom 1948. augusztus 3-án új oktatási törvényt hirdetett ki, mely sok más reakciónak tartott, megbélyegzett diszciplína, szak mellett megtiltotta a néprajz egyetemi oktatását is, így megszüntette a Bolyai Tudományegyetemen működő Magyar Néprajzi Intézetet és néprajzi oktatást is. Megjegyezzük, hogy Gunda távozása után, 1948–1958 között dr. Kós Károly és Nagy Jenő tartott pár alkalommal előadást etnográfiaival, Faragó József és Antal Árpád pedig népköltéssel kapcsolatban a Bolyai Tudományegyetem hallgatóinak. Később, egészen 1989-ig Mitruly Miklós népköltéssel, Péntek János pedig általános etnológiával és etnobotanikával kapcsolatos kurzusokat tartott a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakos hallgatóinak. Mindketten számos néprajzi tárgyú szakdolgozat elkészülését irányították. Közvetlenül az 1989-es romániai rendszerváltozás után Péntek János kezdeményezte és valósította meg a magyar néprajz szak újraindítását a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékén. A kolozsvári egyetem bölcsészkarán a néprajz 1990–2000 között előbb mellék/minor-, majd azután fő-, 2004-től pedig monoszakként választható. A néprajz egyetemi oktatása Kolozsvárt 2002-től kezdődően már az önálló, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék keretében zajlik, mely ugyanattól az évtől kezdődően saját mesteri programot is működtet. Keszeg Vilmos és Pozsony Ferenc néprajzi tárgyú disszertációkat is irányít a Bölcsészkar Hungarológiai Doktori Iskolájának keretében. Mindezek a kezdeményezések és eredmények voltaképp a Gunda Béla által 1943–1948 között vezetett önálló kolozsvári néprajzi tanszék hagyományaira épültek.

Szakirodalom

BENEDEK András – VARGYAS Lajos

1943 *Az istenesi székelyek betlehemes játéka. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 1.* A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

FARAGÓ József

1943 *Ismeretlen Kriza-életrajzok. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 3.* A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

1946 *A tánc a mezőségi Pusztakamaráson. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 7.* A Magyar Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

1947 *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 8.* A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézete, Kolozsvár

2001 Gunda Béla, a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem néprajzi professzora. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 42–48.

GUNDA Béla

1943 *Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 2.* A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

1945 *A funkcionalizmus kérdése a néprajzban. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 4.* A Magyar Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

1946 *Munka és kultusz a magyar parasztságnál. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 6.* A Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Kolozsvár

1947 *Miscellanea Ethnographica. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 9.* A Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Kolozsvár

1966 *Ethnographica Carpathica.* Akadémiai Kiadó, Budapest

1979 *Ethnographica Carpato-Balcanica.* Akadémiai Kiadó, Budapest

1989 *A rostaforgató asszony.* Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
KESZEGVilmos

2010 A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelvi- és Történettudományi Karának 1943. április 8-i jegyzőkönyve. In: Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza Já-*

nos Néprajzi Társaság Évkönyve 18. Oktatás, kutatás, intézmények Kolozsvárt. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 205–288.

- 2012 A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának 1942. április 16-i jegyzőkönyve. In: György V. Imola – Keszeg Vilmos – Tekei Erika (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 20. A néprajztudomány története. Intézmények, kutatók, kutatások.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–78.

KÓSA László

1989 *A magyar néprajz tudománytörténete.* Gondolat Kiadó, Budapest

LUKÁCS László

2011 *Emléktörédek Gunda Béláról. Gunda Béla és Lukács László írásai.* Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár

POZSONY Ferenc (szerk.)

1999 *Herrmann Antal. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője IX.* (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

VINCZE Lajos

1945 *A kender termesztése és feldolgozása Bálványosváralján. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 5.* A Magyar Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

VINCZI Károly (szerk.)

1942a *A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem Tanrendje az 1941–42. tanév második felére.* A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Kiadása, Kolozsvár

1942b *A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem Tanrendje az 1942–43. tanév első felére.* A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Kiadása, Kolozsvár

1942c *A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Évkönyve az 1940–41. tanévről.* A M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Kiadása, Kolozsvár

1944 *A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Tanrendje az 1944–45. tanév első felére.* A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Kiadása, Kolozsvár